

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МОДЕЛЛАШТИРИШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Сабиров Сардор Жуманазарович
Урганч давлат университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларида моделлаштириш кўникмаларини шакллантиришнинг дидактик асослари келтирилиб ўтилиб, бошланғич синф меҳнат, тасвирий санъат, она тили, математика, атрофимиздаги олам дарсларида ҳар хил қизиқарли топшириқлар орқали ўқувчиларнинг ечимларини моделлаштириш асосида ечиш бўйича таклифлар келтирилиб ўтилган.

Таянч сўзлар: Моделлаштириш, тизимли фаолиятли ёндашув, модел, технология, лойиҳа, конструкция.

DIDACTIC FEATURES OF MODELING SKILLS FORMATION IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

Sabirov Sardor Jumanazarovich
Independent researcher of Urganch State University

Annotation: In this article, it is given the didactic foundations of modeling skills formation in elementary school pupils. Also, it is demonstrated some proposals in order to solve problems based on modeling in the lessons of labor, visual arts, mother tongue, mathematics, and the world around us in the primary education through different interesting assignments.

Key words: Modeling, systematic implementation, model, technology, project, design.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ У НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Сабиров Сардор Джуманазарович
Независимый научный сотрудник
Ургенчского государственного университета

Аннотация: В данной статье даны дидактические основы формирования навыков моделирования у учащихся начальной школы. Также показаны некоторые предложения по решению задач на основе лепки на уроках труда, изобразительного искусства, родного языка, математики и окружающего мира в начальных классах через различные интересные задания.

Ключевые слова: Моделирование, системная реализация, модель, технология, проект, дизайн.

Бугунги кунга келиб таълим ўқувчи шахсининг мустақил фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилмоқда. У билимларнинг тўғридан-тўғри ўқитувчидан ўқувчига йўналтирилишига асосланган стереотипга барҳам беришга қаратилган шахсга йўналтирилган таълим назариясига асосланмоқда. Педагогик ҳамкорлик ўқув жараёнида қўлланиладиган асосий метод сифатида кўплаб муаммоларнинг ечимини таъминлайди. Ҳамкорликдаги ўқув фаолияти ўқувчи шахсининг мустақил фаолият кўрсатишини таъминлаб, инновацион характердаги топшириқларни ечишига кенг йўл очмоқда, унинг ижодий имкониятларини кенгайтирмоқда.

Бошланғич таълим жараёнида ўқув фаолияти етакчи ўрин эгаллайди.

Таълим жараёни ўқувчиларда билим олиш, ўқув фаолиятининг асосий таркибий қисмларини эгаллаш, ижодий фаоллик кўрсатишга йўналтирилмоқда. Бунинг учун ўқувчилар ўқув фаолиятини куйидаги компонентларини ўзлаштиришга сафарбар қилинади:

- билиш ва ўқув мотивлари;
- ўқув мақсади;
- ўқув вазибалари;
- ўқув ҳаракатлари ва операциялари.

Компетенциявий ёндашувга асосланган ДТС талаблари асосида ўқувчиларда куйидагиларни шакллантириш назарда тутилади: шахсий, билишга асосланган, бошқарувчанлик, коммуникативлик кўникмалари, ўқув жараёнини ташкил этишда асосий ёндашув сифатида тизимли фаолиятли ёндашувга таянилади. Тизимли-фаолиятли ёндашув педагогларда катта қизиқиш уйғотган бўлиб, ушбу йўналишда кўплаб илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Бошланғич таълим дидактикаси соҳасида фаолият кўрсатган педагог олимлар Р.Г.Сафарова, Б.Адилов, Н.Дилова, Н.Тошева, З.Холматова, Г.Боймуродова, У.Мақсудов, А.Хамроев; компетенциявий ёндашув соҳасидаги тадқиқотларни амалга оширган мутахассислар Н.Муслимов, Б.Ходжаев, Ю.Асадов, А.Х.Махмудовлар ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришда тизимли-фаолиятли ёндашувга устивор ўрин ажратиш зарурлигини таъкидлаганлар.

Таниқли рус педагог ва психологлари, Д.Б.Эльконин, В.В.Давидов, Л.Б.Занковлар тизимли-фаолиятли ёндашув доирасида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ривожлантиришга оид ўз қарашларини баён этганлар.

Тизимли-фаолиятли ёндашув ўқув жараёнида ўқувчининг мустақил ижодий фаолиятини ривожлантиришга асосий мезон сифатида ёндошади. Мазкур ёндашув доирасида ўқувчилар ўз фаолиятларининг субъекти сифатида ривожланиш имкониятига эга бўладилар.

Ўқувчиларда интегратив характердаги ўқув кўникмаларининг шаклланишида моделлаштириш алоҳида педагогик аҳамиятга эга. Педагогик амалиётни ўрганиш натижалари шуни кўрсатдики, мазкур методдан ўқитувчилар жуда кам фойдаланар эканлар. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўқитувчилар бир томондан тизимли-фаолиятли ёндашув методини қўллашлари лозим бўлса, бошқа томондан, моделлаштириш методидан фойдаланишга оид тажрибалар бошланғич синф ўқитувчиларида етарлича шакланмаган. Шунинг учун ҳам бошланғич синфларда моделлаштириш методидан қандай фойдаланиш лозим деган ҳақли савол туғилмоқда. Кўриниб турибдики бошланғич синф ўқитувчиларининг тизимли фаолиятли ёндашув доирасида ўқувчиларда моделлаштириш кўникмасини шакллантиришга оид тажрибаларини шакллантириш алоҳида педагогик методик таъминотга эга бўлиши лозим.

Бунинг учун тушунчаларни моделлаштириш дарсларини лойиҳалаш ва ташкил этишга бошланғич синф ўқитувчиларининг эътиборини кенгроқ жалб этиш талаб қилинади. Маълумки моделлар ўқувчиларнинг ҳамкорлигидаги фаолияти махсули бўлиб, уларга тайёр ҳолда тақдим этилмайди.

Моделлаштириш дарслари ва моделларни шакллантириш жараёни куйидаги таркибий қисмларга эга бўлади: топшириқларнинг шартларини шакллантириш; шахсий моделлаштириш; моделларни қайта шакллантириш; рефлексиялаш.

Моделлаштиришнинг мақсади чизмалар ёрдамида ажратиш ва қайд этишдан иборат. Чизмалар ва расмлар моделлаштиришда муҳим аҳамиятга эга. Шахсга йўналтирилган ҳамкорликдаги таълим жараёнида моделлаштириш ўқувчиларнинг ҳаракатлари билан тўғридан-тўғри боғлиқ бўлади. Бу жараёнда ўқувчилар топшириқларни бажариш билан боғлиқ ҳаракатларни амалга оширадилар. Ҳар бир моделнинг асосини ўқувчиларнинг аниқ ўқув предмети билан боғлиқ ҳаракатлари ташкил этади. Мазкур ўқув предмети доирасида

ўқувчилар ўқув ҳаракатларини ақлий фаолият маҳсули сифатида бажарадилар.

Бошланғич таълим жараёнида моделлаштиришни ўқув предметига оид ҳаракатлар бажаради ёки модел ўқувчилар ўқув ҳаракатларини амалга оширгандан кейин шакллантирилади.

Моделнинг ўқув жараёнидаги ўрни топшириқнинг характеридан келиб чиққан ҳолда белгиланади. Ўқувчининг ҳаракатлари модел билан уйғун тарзда амалга оширилади. Масалан, лойиҳалаш, конструкциялаш ҳаракатларини моделлаштириш орқали бажариш ўқувчи учун муайян даражада енгиллик туғдиради. Бундай ҳаракатларни меҳнат, тасвирий санъат, она тили ва математика, атрофимиздаги олам дарсларида бажариш қулай ҳисобланади. Моделлаштиришнинг муҳим босқичи матнли топшириқлар устида ишлаш жараёнидир. Матнда ифодаланган муносабатлар топшириқларни ечиш жараёнида модел шаклига келтирилади. Агар машғулот амалий характерга эга бўлса ўқув ҳаракатлари моделлаштириш билан якунланади.

Амалий характердаги топшириқларни бажараётганда модел ҳаракат якунида уни назарий жиҳатдан идрок этиш мақсадида шакллантирилади. Моделларнинг қурилиши бу қандай бажарилади ёки сизнингча бу қандай амалга оширилади каби саволлар ёрдамида таркиб топтирилади. Ўқитувчи ўқувчиларни моделларни қайта таҳлил қилишга ундайди, уларнинг ҳаракатлар ва муносабатларги мувофиқ келишини таъминлайди. Бу эса ўқувчиларни предмет билан боҳлиқ ҳолда амалга ошириладиган ҳаракатлардан моделлар устида ишлаш ҳаракатларига ўтишларини таъминлайди.

Ўқувчиларни моделлар устида ишлашга биринчи синфнинг иккинчи ярмидан бошлаш лозим. Моделлар устида ишлаш ўқувчиларнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш билан бир қаторда уларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга ҳам хизмат қилади. Бундай ривожланиш ўз навбатида таълим сифати ва самарадорлигини таъминлаш, ўқув топшириқларини бажаришнинг оптимал методларидан фойдаланиш учун зарур бўлган педагогик воситаларни қўллаш имконини беради.

Маълумки, бошланғич таълим жараёни ўқувчиларда ақлий ҳаракатларнинг шаклланиш даври ҳисобланади. Ўқув-ақлий ҳаракатларнинг турларидан бири билиш фаолияти бўлиб, у ўзида қуйидаги фаолият турларини мужассамлаштиради: тадқиқотчилик, зарур ахборотларни излаш ва танлаш, ахборотларни таркиблаштириш, ўрганилган ўқув материалларини моделлаштириш, мантикий ҳаракатлар ва операцияларни амалга ошириш.

Мазкур ҳаракатлар бошланғич таълим жараёнида моделлаштириш методи ёрдамида ўзлаштирилади. Бунинг учун бошланғич синф ўқитувчилари моделлаштириш билан боғлиқ ўқув ҳаракатларини ўзлаштиришлари керак. Бошланғич синф ўқувчиларида билиш фаолияти маҳсули сифатида моделлаштириш кўникмасини ҳосил қилиш учун уларнинг ўзлари моделларни шакллантира олишлари керак. Улар моделлаштириш ёрдамида муайян объектлар, ходисаларни ўрганишлари лозим.

Бошланғич синф ўқувчиларида моделлаштириш кўникмаларини шакллантириш қуйидаги босқичларда амалга оширилади: объектнинг мавжуд белгиларини қисмларга ажратиш, моделни қуриш, моделни тадқиқ этиш, ўрганилган объектга хос маълумотларни моделга кўчириш.

Бошланғич таълим жараёнида ўқитиладиган барча ўқув предметларини ўрганиш давомида ўқувчилар моделлаштириш кўникмаларини эгаллашлари лозим. Тушунчаларнинг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш учун моделларни шакллантириш талаб қилинади. Моделлар тайёр ҳолда тақдим этилмайди. Улар ўқувчиларнинг ҳамкорлигидаги фаолияти маҳсули ҳисобланади. Унинг асосини ҳаракат усули ва тушунчалар ташкил қилади. Усулларни қайта ишлаш натижасида интериоризация ҳодисаси вужудга келади. Бунда ташқи ҳаракатлар

ички ҳаракатларга айланади.

Ўқув жараёнида кўшимча таълимнинг ўзига хос жиҳатлари ҳисобга олинади. Ўқувчиларнинг техник ижодкорликка оид кўникмаларини ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатлари ҳисобга олинади. Моделлаштириш жараёнида турли изланишларни амалга оширишга бўлган қизиқишни рағбатлантириш усулларидан фойдаланилади.

Технологияга оид билимлар ва масалаларни жамоа бўлиб ўрганиш вазиятлари вужудга келтирилади. Техник қурилмаларни моделлаштириш ва конструкциялашга нисбатан қизиқиш таркиб топтиради. Илмий техник изланишлар ўқувчиларни технологияга оид билимларни ўзлаштириш ва моделлаштириш кўникмаларини эгаллашга ундайди. Бу эса ўқувчиларни истиқболда ўзлари қизиққан касбни танлаш, меҳнатсеварлик сифатларини эгаллашлари учун замин хозирлайди. Шунга кўра улар фан асослари орасидаги алоқадорликни чуқурроқ тушунишга муваффақ бўладилар. Натижада ўқувчиларда техник ижодкорликка қизиқиш ҳосил бўлади. Технологияга оид турли топшириқларни бажариш натижасида ўқувчиларда якуний натижа ҳақидаги аниқ тасаввурлар шаклланади. Улар яратилаётган моделлар, унга оид материаллар, техник конструкциялар, технологик топшириқлар, техник объектларнинг моделлари устида ишлаш кўникмаларини эгаллайдилар.

Ўқоридагилар юзасидан куйидаги хулосаларга келинди:

1. Дидактик ёндашувлар ва уларнинг ривожланиш тенденцияларини ўрганиш натижалари ўқувчиларни ақлий, интеллектуал ривожлантиришда моделлаштириш методи алоҳида педагогик имкониятларга эгаллигини илмий жиҳатдан асослаш имконини берди.

2. Моделлаштириш топшириқларини бажариш жараёнини тезлаштириб, ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш ва билиш фаолиятини жадаллаштириб ўзлаштирилган билимларини яхлит тизим шаклига келтиришларига кўмаклашади.

3. Моделлаштириш жараёнида ўқувчилар матнли топшириқларнинг мазмун моҳиятини тўлиқ англаб, таркибий қисмларини чуқур идрок этган ҳолда, вербал ҳамда новербал яъни белгилар, чизмалар, жадваллар, андазалар, лингвистик ва математик формулалар шаклида ифодалаб, қайта куришга муваффақ бўладилар.

4. Ўқув материалларини вербал шаклдан новербал шаклга ўтказиш натижасида ўқувчиларда тадқиқотчилик, белгилар ва рамзлар билан ишлаш, ўзлаштирилган билимларини янги вазиятларда ва шаклларда қўллаш, қайта баён қилиш, тизимлаштириш, асосий фикрни англаш, интеллектнинг ривожланиши кузатилади.

5. Моделлаштириш жараёнида ўқувчиларда илмий техник ходисаларни идрок этиш, технологик жараёнларнинг мазмун моҳияти ва таркибини англаш, техник ижодкорликка қизиқиш, билимларни тизимлаштириш, илмий техник тасаввурларнинг кенгайиши кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Бошланғич таълим концепцияси. // тузувчилар: п.ф.д, проф. Р.Г.Сафарова, п.ф.д., проф. Б.С.Абдуллаева, физ.-мат.ф.н. А.Д.Баҳромов, Н.Т.Ахмедова, Ф.И.Юсупова.- Т.: РТМ, 2015 йил.

2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - Москва: ИНТОР, - 1996. - 544 с.

3. Занков Л.В. Дидактика и жизнь. –М.: Просвещение. 1994.– 420 с.

4. Эльконин Д.Б. Психология игры. 2–е изд.– М.: Гуманит. изд. Центр Владос, 1999. – 360